

Valentin Vasiljevič Sedov, *Sloveni u dalekoj prošlosti*, Novi Sad, Akademska knjiga, 2012, 495 str.

Сеоба. Велика сеоба народа. Сеоба Словена. Сеоба Срба. Да ли је сеоба Словена исто што и сеоба Срба на Балкан? Да ли је уопште било сеобе Срба или су Срби аутохтони становници Хелмског полуострва само што су их антички писци грешком или из зле намере називали нпр. Илирима, Трачанима, Дачанима, Трибалима, Сарматима и/или Далматима? Шта све руски научници знају о сеоби Словена, а у Србији се, из различитих разлога, не објављује...

Поједина поменута питања се често појављују у лаичкој јавности и неретко се на њима инсистира на разним интернет порталима, у групама на друштвеним мрежама, у телевизијским емисијама на локалним или чак националним станицама, у дневној и недељној штампи. С друге стране, не може се рећи да се на тржишту књига, бар на први поглед, може наћи више стручних наслова о раној историји словенских народа. Може се приметити да на културној сцени и у добром делу јавности значајан простор добијају књиге и наступи заступника разних паранаучних теза о пореклу Словена, посебно Срба, и њиховој раној историји.

Монографија Валентина Седова *Словени у далекој прошлости* је, када се све наведено узме у обзир, требало да заинтересује и најширу јавност. За почетак, Валентин Васиљевич Седов (1924–2004) је био совјетски и руски археолог, доктор историјских наука, шеф катедре за теренска истраживања Института за археологију Руске академије наука и редовни члан РАН. Током богате каријере објавио је око 450 научних радова и уредио је преко осамдесет зборника радова.

Изворно издање монографије *Славјане в древности* објављено је у Москви 1994, при чему је већ наредне године хронолошки настављено делом *Славјане в раннем средневековье* (Москва 1995). Према замисли самог аутора, ове монографије представљају два уско повезана тома. *Словени у далекој прошлости* доносе преглед археолошких, лингвистичких, антрополошких и истраживања других наука која расветљавају раздобље које је аутор дефинисао као „период од времена издвајања словенског етноса из масива индоевропских племена Европе до Велике сеобе народа (крај IV – V век н. е.)“ (стр. 8), дакле доба у коме су Словени чинили „етничко и језичко јединство“ (ibid.).

1 E-mail: umilivojevic@gmail.com

Аутор је текст поделио на десет поглавља, при чему прва два („Историја сазнања о Старим Словенима“ и „Етногенезеологија Словена“) заузимају око једне трећине текста. У осталим поглављима аутор хронолошки и просторно прати развој различитих археолошких култура у средњој и источној Европи, затим од културе звонастих погребних посуда (око 400 – око 100. п. н. е.) покушава што јасније да оцрта одлике материјалне културе која се приписује Словенима, њихово место у односу на остале етнојезичке групе из суседства и њихову интеракцију на различитим пољима.

Прво поглавље доноси један велики преглед историје сазнања о старим Словенима. Овај преглед је двојак. С једне стране пружа кратак приказ низа вести које су сачували антички и средњовековни аутори наративних и сродних врста извора. С друге стране излаже развој славистике, од заводљивих ренесансних промишљања о прапостојбини Словена и њиховој раној прошлости међу античким цивилизацијама Грчке и Рима, преко формирања модерних наука током XIX, па све до краја XX века када је и сам Седов деловао. Сажето, али и садржајно и уз обиман пропратни материјал, аутор нам је изложио како и када се Подунавље појављује као колевка Словена, ко је све тражио Словене међу Сарматима, Илирима, јадранским Венетима и другим античким племенима и народима.

У другом поглављу Седов разматра методолошке проблеме мултидисциплинарног проучавања ране историје Словена. Писане вести о Словенима могу се са извесном сигурношћу пратити од Венета о којима је узгредно писао Плиније Старији у I веку нове ере. Због недостатка и фрагментарности писаних извора неопходно је стално поређење и допуњавање достигнућа различитих наука и научних грана попут лингвистике, топонимике, антропологије, етнологије, фолклористике, археологије и, најпосле, историје. Ниједна од побројаних наука не располаже сама за себе са довољно података на основу којих се може у потпуности расветлити етногенеза и етничка историја Словена, а опет њихов дијалог није без бројних методолошких замки, признаје Седов. Друга фаза етногенетских истраживања у којој се резултати различитих наука пореде и повезују може се, према пољском археологу Витолду Хензелу (1917–2008), посматрати и као етногенезеологија, својеврсна интердисциплинарна наука (стр. 98–99).

Аутор нас, након методолошких разматрања, у трећем поглављу, насловљеном „Староевропљани“, упућује у праисторију Европе бронзаног доба када су се у Средњој Европи развијале курганска (око 1500 – око 1200. п. н. е.), а затим и култура поља погребних урни (XIII – VIII/VII век п. н. е.). Из ове староевропске културне и језичке заједнице постепено су се током сложених процеса миграције раздвојиле културе које можемо довести у везу са етнојезичким групама нпр. Келта, Италика или Илира

које познају антички наративни извори. Аутор укратко објашњава важне одлике различитих археолошких култура (нпр. западнохалштатске, атестинске, јастрофске итд.), главне црте научних расправа о карактеру, генези и етнојезичкој атрибуцији, као и главне аргументе за, рецимо, повезивање западнохалштатске културе са Келтима или јастрофске са старим Германима. Посебна пажња посвећена је лужичкој култури која је, после доласка племена носилаца поморске културе у слив Висле и Одре (око 550. п. н. е.), изнедрила културу звонастих погребних посуда (око 400. п. н. е.) што аутор сматра за почетак стварања нове етнојезичке групе – Словена (стр. 191).

У четвртом поглављу, „Настанак Словена“, Седов је културу звонастих погребних посуда (око 400 – око 100. п. н. е.) дефинисао као „поузвано словенску“ (стр. 213). На свом врхунцу захватала је крајеве од средње Одре на западу до Полесја и Волиније на истоку. Археолошки посматрано, ова култура је била плод интеракције група староевропског становништва са истока лужичке културе са досељеним племенима поморске културе која су припадала „периферним дијалектским групама балтичког етногенетског масива“ (стр. 213–214). Према периодизацији совјетског филолога Федота Петровића Филина (1908–1982) култура звонастих погребних посуда је одговарала раној фази прасловенског језика (стр. 214).

Аутор наводи у следећем, петом, поглављу „Словени и Келти“ да је наредни важан „спољни импулс“ стигао захваљујући експанзији Келта на исток око 400. п. н. е, при чему се под утицајем латенске културе постепено развила пшеворска култура (II век п. н. е. – V век н. е.). Иако су рани Словени били под утицајем само периферије келтског света, ипак је утицај латенске културе био уочљив између Одре и горњег тока Висле у погледу изградње насеља, гробишта, керамике, обраде гвожђа и сл. Језички утицаји пак нису толико јасни јер су источнокелтски дијалекти Средње Европе практично непознати, док западнокелтски дијалекти „не пружају довољно података за проучавање словенско-келтских језичких контаката“ (стр. 239).

„Словени међу носиоцима пшеворске културе“ је наслов шестог поглавља. Пшеворска култура се, у почетку, развијала на подручју између десне обале Одре и изворишта Буга, а о етничкој припадности носилаца ове културе се живо дискутовало међу археолозима и другим стручњацима. Међутим, од тридесетих година XX века, захваљујући истраживањима пољског археолога Рудолфа Јамка (1906–1972), постаје јасно да су две етничке групе чиниле становништво на подручју пшеворске културе. Обично се источна (висленска) група идентификује са Словенима, а западна (одарска) са Источним Германима. Мада Седов јасно истиче су два етноса понегде живела и сахрањивала се заједно тако да се „не може говорити ни о доминантном ни о потчињеном етносу“

(стр. 269), закључује ипак на другом месту да је „основни етнос“ чинило локално словенско становништво (стр. 282).

Нешто источније од пшеворске развијала се зарубињецка култура (III век п. н. е. – I век н. е.) по којој је названо седмо поглавље у књизи. Зарубињецку културу је почетком XX века руски археолог чешког порекла Викентиј Вјачеславович Хвојка (1850–1914) приписао Словенима. Међутим, и овде се, на основу археологије и топонимије, може говорити о две етнојезичке компоненте. Поред Словена, носиоци ове културе била су, по свему судећи, западнобалтска племена, како Седов закључује (стр. 313).

„Миграција Гота на северно приобаље Црног мора“ је тема осмог поглавља. Сеоба германских Гота са ушћа Висле, позната делимично из легендарних повести Јорданесове Гетике из VI века, потврђена је и археолошки кроз проучавање велбарске културе (средина I века н. е. – почетак III века н. е.). Укратко, Готи су покренули са собом и део становништва из пољског Поморја, и међу житеље насеља черњаховске културе донели су, кроз два таласа сеобе, своју грнчарију и накит.

На северним обалама Црног мора између краја II и краја IV века н. е. развијала се черњаховска култура која се, у једном периоду, проширила све до доњег тока Дунава. „Словени у сатаву черњаховске културе“ је насловна тема претпоследњег, деветог, поглавља. Черњаховска култура може се окарактерисати и као једна од римских провинцијских култура. Према анализи гробишта и грнчарије, Седов је сматрао да су носиоци ове културе били Сармати тј. иранска племена, док „пшеворски елементи у черњаховским старинама заузимају друго место после скитско-сарматских“ (стр. 371). Током овог периода иранска племена су остварила важан језички (и верски) утицај бар на југоисточну словенску групу. Поред личних имена преузетих из иранских језика, која су код Руса била присутна и у X веку, важно је споменути и иранизме у етнонимији југоисточног дела словенског света. Поред Анта, које Седов повезује са подолијско-дњепарским регионом черњаховске културе у IV веку, у етнониме иранског порекла спадају и имена Хрвата, Срба (према лингвисти Олегу Николајевичу Трубачеву (1930–2002)) и, вероватно, Руса (стр. 390–391). Наравно, на подручју черњаховске културе археолози и други стручњаци су идентификовали и насеобине и гробишта других етнојезичких група попут Гето-Дачана, Балта, Гепида и Гота. Аутор указује и на занимљиву претпоставку А. В. Гуткове о присуству Венета-Словена између доњег Дунава и Дњестра већ у III и IV веку, у време готске превласти, на основу проучавања мале групе споменика типа Етулије (стр. 388–389).

Десето, закључно, поглавље односи се на Словене у време Велике сеобе народа. Провалом Хуна из азијских степа, крајем IV века, черњаховска култура доживљава фаталан ударац. Иако је дошло до

гашења већих занатских центара, хунска разарања нису била толико снажна и присутна између Висле и Одре. Поред тога, Седов узима и климатске промене у периоду од IV до краја VI века као важан чинилац који је довео до расељавања земљорадничког становништва из шумских области попут крајева на средњем току Висле (стр. 416–417). Тако су носиоци пшеворске културе са Висле населили крајеве око данашњег Пскова где су временом асимиловали затечено балтско и финско становништво. Миграција је било и из черњаховског ареала ка северном Поднепровљу, горњем току реке Оке или средњем току Волге.

За историју Срба и других Јужних Словена значајна је била миграциона струја ка средњем Подунављу и Потисју која се може пратити захваљујући заступљености фибула пореклом из северног приобаља Црног мора. Већ средином V века римски дипломата Приск из Панија сусреће у Потисју Атилине поданике који граде чамце моноксиле, гаје просо и ромејским гостима нуде медовину, на шта је 1952. скренуо пажњу Фрањо Баришић (1914–1998) (стр. 450, нап. 31).² Седов такође подвлачи да су поједини топоними у средњем Подунављу, забележени у наративним изворима до V века, још од Павла Јосифа Шафарика (1795–1861) тумачени као словенски. На основу тога било је и оних који су средње Подунавље сматрали за „најстарију словенску територију“. Међутим, према Седову, археолошки материјал не даје потврду таквог становишта, иако, свакако, није искључено да су поједине словенске скупине са Висле и Одре, заједно са германским племенима, стигле на границе Римског царства у Подунављу у позноантичком периоду (стр. 429). Иначе, позивајући се, између осталог, на закључке палеолингвисте Леонида Александровича Хиндина (1928–1994), Седов је сматрао да би питању словенског порекла географских назива средњег Подунавља из прве половине I миленијума нове ере требало приступити врло опрезно (ibid.).

Монографија Валентина Седова *Словени у далекој прошлости* је, очекивано, опремљена обимним пропратним материјалом и критичким апаратом који обухвата на десетине карата које илуструју различите археолошке културе, неколико графикана који приказују развој језичких група, илустрације које приказују различите типове керамике, металних украса и других остатака материјалне културе који помажу у идентификацији различитих култура. Бројне напомене које прате основни текст распоређене су на крају сваког поглавља и олакшавају даљу потрагу. Два индекса (регистра), од којих се један односи искључиво на археолошке културе и етносе, а други на географске појмове, омогућавају лакше сналажење у веома садржајном тексту.

2 Фрањо Баришић, „Приск као извор за најстарију историју јужних Словена,“ *Зборник радова Византолошког института* 1 (1952): 52–63.

За крај свакако ваља изнова подсетити да је тема ране историје Словена врло актуелна у нашим медијима, али и у региону који осећа сличну, ако не и тежу, кризу идентитета, те утеху тражи у националној митоманији која често води право у квазинауку и маштарије толкиновских размера. Валентин Седов у *Словенима у далекој прошлости* јасно је приказао колико је питање етногенезе народа бронзаног и гвозденог доба, које су грчко-римски аутори неретко само успутно помињали, сложено и колико оно измиче једноставним објашњењима и тријумфалистичком погледу на рану историју Словена. Монографија свакако није лако штиво за читаоца заинтересованог за историју и сродне науке, не пружа просте и шаблонске одговоре, отвара бројна и не увек решива питања о идентитету и трајању. И поред тога, монографију *Словени у далекој прошлости*, као и другу, *Словени у раном средњем веку*, које је агилни новосадски издавач Академска књига објавио 2013. године, требало би препоручити што широј јавности. Такође, било би хвале вредно када би овај преводилачки и издавачки подухват Академске књиге испратио неки други издавач објављивањем још неког релевантног и рецентнијег наслова из области словенске археологије и/или ране словенске историје.